

SOVYET PSİKOLOJİSİNDEKİ AMAÇSAL EYLEM VURGUSU EKSENİNDE TARİHSEL-TOPLUMSAL YAKLAŞIM VE DİNAMİK LOKALİZASYONCULUK GÖRÜŞÜNÜN TARİHTEN GÜNÜMÜZE ETKİLERİ: GÜNCEL BAZI YAKLAŞIMLARIN PSİKOLOJİ TARİHİNDEKİ KÖKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Temel Alper KARSLI*

Öz: Bu yazının amacı özellikle Pavlov ve Luria'nın dinamik lokalizasyon ve yüksek sinirsel süreçler gibi kuramsal görüşlerinin "amaçsal eylem" kavramı ekseninde Marksist diyalektik ile tam uyumlu bir psikoloji biliminin inşasında nasıl temel birer yapısal eleman olarak değerlendirildiğini ve uzun yıllar boyunca batı psikolojiden büyük oranda izole biçimde Sovyet psikoloji camiası içinde süregiden bu fay hareketliliğinin güncel psikolojide son dönemlerde sıklıkla vurgu yapılan dinamik sistemler yaklaşımı, merkezi yapılardan iskelet-kas sistemine doğru "kortikal süreçlerin dışına taşan biliş" gibi kavramsallaştırmalara çok uzun yıllar önce bağımsız olarak nasıl temas etmiş olduğunu vurgulamaktır. Bu anlamda, hem doğu hem de batı psikolojilerinin bünyelerinde barındırdığı çeşitli kavramsal, felsefi ve hatta ideolojik tartışmaları da hesaba katarak tarihsel gelişim süreçleri bağlamında ele alınmaları güncel bazı tartışmaların psikoloji tarihindeki derin köklerinin farkedilmesini sağlayabileceği gibi psikoloji alanının kendi tarihsel gelişim sürecine ilişkin bir meta-anlayışın da oluşturulmasını da sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dinamik lokalizasyon, amaçsal eylem, materyalist monizm, tarihsel-toplumsal yaklaşım

EFFECTS OF HISTORICAL-SOCIAL APPROACH AND DYNAMIC LOCALIZATIONALISM VIEWS FROM THE HISTORY TO THE PRESENT PSYCHOLOGY WITH RESPECT TO CONCEPT OF PURPOSEFUL ACTIVITY: ROOTS OS SOME CONTEMPORARY APPROACHES IN HISTORY OF PSYCHOLOGY

Abstract: The purpose of this article is to consider how the views of Pavlov and Luria as dynamic localisation and higher nervous activities are considered as a basic structural element in the construction of a psychology science that is fully compatible with Marxist dialectics in the context of the concept of "purposeful action" and that the fault mobility that has been going on in the Soviet psychology community for a long time, largely isolated from western psychology. The dynamic systems approach, which has been emphasized recently in current psychology, is to emphasize how it has independently contacted the conceptualizations such as "cognition that goes beyond cortical processes" from the central structures to the skeletal-muscular system many years ago. In this sense, considering the various conceptual, philosophical and even ideological discussions of both eastern and western psychologies within the context of historical development processes, taking into account the deep roots of current discussions in the history of psychology, a meta-understanding of the historical development process of the field of psychology. will also provide its creation.

Keywords: Dynamic localisation, purposeful action, materialist monism, historical-cultural approach

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü.

Ekim Devrimi sonrası dönemde, 1920'lerden itibaren başlayan bir süreç zarfında, Sovyet Psikoloji camiasının, Lenin önderliğindeki tarihsel-toplumsal esaslı bakış açısı ve Marksist diyalektik ile uyumlu bir psikoloji bilimi ya da özgün bir "Sovyet psikolojisi" oluşturmak anlamında üstesinden gelmesi gereken (bilinç kavramının psikolojik araştırmada hala geleneksel olarak temel bir odak noktası teşkil ediyor olması durumu gibi) çeşitli "pürüzler" mevcut idi (Payne, 2012). Bu bağlamda, dönemin Sovyet psikolojisine baktığımızda diyalektik materyalizm görüşü ile devamlılık arz eden ve devrim ilkelerinin işaret ettiği esaslara dayalı bir Sovyet psikolojisi inşası sürecinde, bilinç gibi "müphem" ve batı psikolojisinin felsefi köklerine (örn. Kartezyen düalizm tartışmaları) göndermeler yapan kavramlardan arındırılarak, psikolojik süreçlerin doğrudan "maddenin" bir fonksiyonu olarak kavramsallaştırıldığı ve herhangi bir psikolojik deneyimi ya da davranışı oluşturan iç ya da dış birimlerin içkin niteliklerinden bağımsız biçimde salt maddesel işleyişin bir ürünü şeklinde formüle edildiği bir kavramsal çerçeve içine yerleştirilmesine dönük aşama aşama ilerleyen bir akademik çaba ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu süreç aynı zamanda Sovyet psikolojisinin kendi içindeki, meselelerin akademik, ideolojik ve politik boyutlarının içiçe geçtiği mücadele süreçlerini de yansıtmaktadır: Bu, Vygotsky'nin, niyeti muhtemelen bu olmasa dahi, batı psikolojisinin geleneksel temaları ve Sovyet psikolojisinin güncel hedefleri arasında köprü kurma eğilimi sergileyen kuramsal yaklaşımından hareketle süreç içerisinde Sovyet psikoloji camiasından tam da bu "köprü kurma olasılığı" nedeniyle dışlanması, Pavlov'un çalışmalarının Sechenev ve Rubinstein gibi ardıllarından doğru (ki bu isimler üzerindeki Luria etkisini de hesaba katmak lazım) dönemin batı psikolojisi bağlamında ele alınma biçiminden, ayrıntı gibi görünen ama önemli kavramsal ayrımlar içeren, çeşitli noktalar üzerinden ayrışan bir biçimde Sovyet psikolojisinde "psikolojik olan" ile "madde" arasındaki farkı ortadan kaldırmaya yönelik kavramsal bir İsviçre çakısına dönüştürülmesi çabası ile yine dinamik lokalizasyoncu yaklaşımının bu bağlamda değerlendirilmesi gibi hususları içeren uzun soluklu bir politik-akademik mücadele süreci şeklinde karakterize olan bir süreçtir.

Tüm bu süreci ve ilgili tartışmaları tek bir yazı kapsamında hem politik hem de akademik yönlerini yeterince vurgulayıp bütün önemli ayrıntıları ile ele almak pratik nedenlerden ötürü mümkün olamayacaktır, zira olayların tarihi gelişimini daha iyi kavrayabilmek adına yukarıda belirtilen isimlerin rakibi ve/veya ardılı olarak nitelenebilecek ve görüşleri ile Sovyet psikolojisinde derin izler bırakmış iddialı başka bazı isimlere de (Leontiev gibi) etraflıca değinmek gerekecektir. Bu bağlamda, işbu yazının amacı özellikle Pavlov ve

Luria'nın görüşlerinin “amaçsal eylem” kavramı ekseninde Marksist diyalektik ile tam uyumlu bir psikoloji biliminin inşasında nasıl temel birer yapısal eleman olarak değerlendirildiğini ve uzun yıllar boyunca batı psikolojiden büyük oranda izole biçimde Sovyet psikoloji camiası içinde süregiden bu fay hareketliliğinin güncel psikolojide son dönemlerde sıklıkla vurgu yapılan dinamik sistemler yaklaşımı, merkezi yapılardan iskelet-kas sistemine doğru “kortikal süreçlerin dışına taşan biliş” gibi kavramsallaştırmalara çok uzun yıllar önce bağımsız olarak nasıl temas etmiş olduğunu vurgulamaktır. Bu anlamda, hem doğu hem de batı psikolojilerinin bünyelerinde barındırdığı çeşitli kavramsal, felsefi ve hatta ideolojik tartışmaları da hesaba katarak tarihsel gelişim süreçleri bağlamında ele alınmaları güncel bazı tartışmaların psikoloji tarihindeki derin köklerinin farkedilmesini sağlayabileceği gibi psikoloji biliminin kendi “hakikatine” ulaşma sürecinde davranışa ilişkin temel mekanizmalara dair farkındalığın farklı akademik ve kültürel iklimlerdeki uzun soluklu izolasyon koşulları altında dahi nasıl oluştuğunu ve onyıllarca ayrı hatlar boyunca ayrı birtakım kaygılarla ilerleyen araştırmaların nasıl ortak noktalar üzerinde kesişebildiğine işaret etmek ve de böylelikle psikoloji biliminin gelişimine dair bütünsel bir “meta-anlayışa” ulaşabilmek anlamında psikoloji tarihinin “alıcı gözle” irdelenmesinin önemini de vurgulamış olacaktır.

Sovyet Psikolojisinde Davranış Odaklı Yönelim, Eylem Vurgusu ve “Amaçsal Eylem” Kavramı

Batı psikolojisinde kuramsal ağırlık merkezinin uyarın-tepki odaklı davranışçı psikolojiye doğru hızla kaymaya başladığı dönemlerde (ki aşağı yukarı ekim devriminin akabindeki Rusya iç savaşının sona erip yönetimin tartışmasız biçimde yeni rejime geçtiğinin tüm dünyaca tasdik edildiği dönemlere tekabül etmektedir) Sovyet psikolojisi de, esasında merkezi olarak da talep edildiği üzere, diyalektik materyalizm çerçevesinde inşa edilecek yeni bir yapıya doğru evrilmekteydi (Gonzales-Rey, 2014; Galperin, 1992). Bu bağlamda, Sovyet psikolojisinin de, kavramsal açılımı ve arka planı itibarıyla batı psikolojisindeki başat görüşlere görünürde arz ettiği benzerlikten, bünyesinde barındırdığı felsefi ve ideolojik kaygılar göz önünde bulundurulduğunda, daha az ortak nokta ihtiva etmekle birlikte, yine de, organizmanın dışındaki dünya ve bu dünyada meydana gelen olaylar/etkiler sonucunda ortaya konan davranışa odaklı bir psikoloji oluşturuyor olması anlamında paralel bir hattı takip etmekte olduğu ifade edilebilir. Yine de, bu görünürdeki benzerliğin altında yatan farklılıkları ayrıntılı bir biçimde ele almadan önce, davranış kavramının (“amaçsal eylem” gibi kavramsal açılımlarıyla birlikte) Sovyet psikolojisince nasıl formüle edildiğini ana hatları ile belirtmek gerekmektedir.

Davranış kavramı dönemin Sovyet psikolojisi bağlamında ele alındığında dönemdaş batı psikolojisinin ortaya koyduğu formülasyondan daha farklı, gerek mikro ve gerekse makro düzeydeki uzanımları bakımından değerlendirildiğinde, örneğin davranışçı psikolojideki klasik uyaran-tepki ilişkisinden daha kapsamlı bir kavramsallaştırmaya tekabül eden bir anlam içermektedir: Anlamlı ya da amaçlı/amaçsal eylem kavramı (Galperin, 1992; Elkonin, 1995). Kısaca tanımlamak gerekirse, anlamlı ve/veya amaçsal bir eylem organizmanın dışındaki herhangi bir fiziksel ya da sosyal uyaran tarafından tetiklenen ve organizmanın durumsal gerekliliğe uyum sağlamasını sağlayan bir tepkiveya tepki zinciridir (McLeish, 1975; Payne, 2012). Ki, dış dünya ile organizma arasında bir kere başlayan bu etkileşim, bir karşılıklılık ilkesi ekseninde, organizmanın amaca dönük (başka bir ifade ile anlamlı) eyleminin içinde bulunduğu fiziki veya toplumsal bağlam üzerinde de bir değişime yol açmasını ve bu değişimin ise organizmanın tekrar yeni bir eylem ortaya koymasını tetiklediği verimli bir nevi hareki kısır döngüye yol açmaktadır (Payne, 2012). Nitekim, başlatılan bu nesnel dünya temelli anlamlı/amaçsal eylemsellik süreci esasında o denli verimli ve kapsamlı bir model teşkil etmektedir ki, örneğin, insan(lığın) bilişsel gelişimi hem bireysel hem de tür düzeyinde (modelin mikro ve makro uzanımları) Marksist görüş temelli tarihsel-toplumsal açıklamalarla da son derece tutarlı bir biçimde bu tip bir eylemsellik planı üzerinden izah edilebilmektedir. Üstelik, bu mekanizma üzerinden yapılan bir açıklama birey ya da tür bazında “fazladan” bir bilinç, anlama, kavrayış vb. kavramlara/aracı süreçlere gereksinim duymamaktadır; olabildiğince mekanik bir işleyiş içerisinde bireyin, türün ve toplumun ilerleyişi kendi eylemlerinin sonuçlarıncı belirlenen bir tarzda süregitmektedir.

Öte yandan, dönemin Sovyet psikoloji anlayışında eyleme ve “anlamlı eyleme” yapılan bu vurgu bağlamında eylem kavramının içeriğinin ve organizmanın dışındaki dünya ile bağıntılı olması durumunun batı psikolojisindeki, bir bakıma dönemdaş olarak da kabul edebileceğimiz ve benzer kavramsal temeller üzerinde yükselen, uyaran-tepki esaslı davranışçı akımın “uyaran” ve “tepki” kavramları ile işaret ettiği olgulardan, erişmeye çalıştığı zihinsel sisteme dair daha kapsayıcı veya bilinç vb. süreçler ile ilgili “bitirici” açıklamalar bağlamında farklılaştığını bir de şu açıdan göz önünde bulundurmamak gerekmektedir (Zaporozhets, 1995; Galperin, 1995): Şöyle ki, davranışçı akım bizatihi herhangi bir uyaran tarafından tetiklenen herhangi bir tepkinin içeriğinde “bilincin” veya birtakım “aracı süreçlerin” olup olmadığı ya da bilinç kavramının kendisi hakkında, en azından doğrudan bir biçimde, kafa yormamakta, bu meseleyi çözülmesi gereken bir iş haline getirmemekte ve nerdeyse tamamen pratik nedenler bağlamında zihin, bilinç vb unsurları karıştırmadan uyaran-tepki düzeyine indirgenmiş bir psikoloji anlayışı postüle ederken amaçsal/anlamlı eylem kavramı odaklı Sovyet psikolojisi ise organizmanın

dışındaki dünya tarafından tetiklenen eylemin altında yatan olası bilinçli zihin hali üzerinde durarak, özetle, anlamlı bir eylemin gerçekleşmesi için bilinçli bir zihine ihtiyaç olmadığı sonucuna (Pavlov ve Luria'nın fikirleri üzerine şekillenmiş olan Rubinstein'in görüşlerinden söz ederken tekrar ve etrafıca değinecek olduğumuz üzere) net biçimde varmaktadır. Doğu ve batı psikolojilerindeki dönemdaş görüşlerin dolaylı olarak aynı kaynaklar üzerinden ilerleyerek oluşturdukları bu indirgemeci psikoloji anlayışının altında yatan temel farklılığın kaynağı ise Sovyet psikolojisinin bilinç ve bilince dayalı işlemler yapan bir zihinsel işleyişi doğrudan bir biçimde reddetmemesinin dolaylı bir biçimde Kartezyen düalizm üzerinde şekillenen (ki bu Vygotsky'nin de Sovyet psikoloji topluluğu içinde en fazla eleştiri aldığı ve meselenin ideolojik uzantıları bağlamında gözden düşmesine neden olan "ithamların" temel kaynağıdır) batı felsefesi kaynaklı tartışmaları/müphemlikleri kabul etmesi ve bunların Marksist diyalektizm ışığında oluşturulmaya çalışılan yeni Sovyet psikolojine sirayet etmesine yol açabilecek olması idi (Galperin, 1995; Gonzales-Rey, 2012). Dolayısıyla, Sovyet psikoloji anlayışı esasında doğrudan bir biçimde zihin kavramının kendisini göz ardı etmemekle birlikte zihin kavramının zorunlu olarak bilinç ya da bilinçliliği gerektirmediğini, eylemin kendisinin zaten dışarıdan bir bilinç veya anlam ihtiyacı olmaksızın anlamlı ve işlevsel olduğu noktasına vurgu yapmaktadır. Tüm bu felsefi/ideolojik hassasiyetler ve kaygılar neticesinde dönemin Sovyet psikolojisinin kendi içindeki kamplaşma süreci başlamış ve, anahatları ile, Vygotsky'nin dil gibi kültürel araçlar bağlamında biçimlenen psikolojik aygıt kavramı gibi, rakiplerince, kültürel etkilere yaptığı güçlü vurgu üzerinden batı psikolojisinin geleneksel düalist kökenlerine gönderme yapan unsurların kullanımı şeklinde ele alınan, tarihsel-toplumsal süreç odaklı psikoloji yaklaşımı ile Pavlov'un yüksek düzeyli sinirsel faaliyetler yaklaşımı gibi doğrudan maddesel bir varlık olarak sinir sisteminin maddesel ürünü olarak davranışın vurgulandığı (Rubinstein'in görüşleri itibarıyla en derli toplu temsilcisi olduğu) iki temel hat belirlemiştir (Galperin, 1992; Galperin, 1995; Payne, 2012). Ancak ivedi şekilde belirtilmelidir ki, Vygotsky'nin dil gibi kültür temelli psikolojik araçlara yaptığı vurgu esasında (elbette dönemin akademik-politik rekabet koşulları dikkate alınmaksızın yalnızca kavramsal bir düzeyde değerlendirildiğinde) maddesel bir organ olan beynin ürettiği maddesel nörofizyolojik süreçlerin maddesel ürünü olan davranış (ya da amaçsal eylem) şeklinde özetleyebileceğimiz kavramsal çerçeve içerisinde ve diyalektik monizmin dışına taşmadan tamamen maddesel düzeyde ele alınabilecek bir açıklama olanağı da sunmaktadır. Aslında, buradaki ironik bir nokta, Vygotsky'nin kuramsal yaklaşımının dönemindeki Sovyet psikoloji camiasından batılı psikoloji unsurlarını bünyesinde barındırması üzerinden en çok eleştiri aldığı noktaların psikoloji biliminin gelişim süreci içinde "batı psikolojisince" ortaya konan bilişsel psikolojinin bedenselleşmiş biliş gibi güncel kavramsal yaklaşımları ve bulguları

ışığında, tamamen “maddesel düzeyde” de yorumlanabileceğinin gösterilmesidir. Başka bir ifade ile Sovyet psikolojindeki tarihi bir bölünmenin iki yakası arasında, dönemin Sovyet psikolojisinin felsefi ve ideolojik hassasiyetlerine nerdeyse tamamen sadık kalarak, güncel psikolojik yaklaşımlar üzerinden bir köprü inşa etmek mümkün görünmektedir. Bu husus, aynı zamanda mevcut yazının temel amaçlarından biri olarak, psikolojinin kendi tarihsel diyalektiği içerisinde ele alınmasının ve bu anlamda psikoloji tarihinin esasında alanın kavramsal gelişim yönüne dair ekstrapolasyonlar yapmaya olanak tanıyan önemli bir gözlem mecrası olduğuna da işaret etmektedir. Bu bağlamda, değinilen kamplardan biri olarak, Vygotsky'nin kuramsal yaklaşımından söz etmek ve güncel bulgular ışığında yukarıda belirtilen köprüyü kurmaya çalışmak önem kazanmaktadır.

Vygotsky'nin Tarihsel-Kültürel Temelli Psikoloji Yaklaşımı

Vygotsky'nin psikoloji anlayışının genel anlamda (hem bireysel hem de türsel ontojeni bakımından) üç temel kavramsal payanda üzerinde şekillendiği ifade edilebilir (Vygotsky, 1978; Zinchenko, 1995). Söz konusu bu kavramsal payandalar, hemen belirtmek gerekir ki psikolojik süreçler ile (dönemin Sovyet psikolojisi zeitgeistına da uygun olarak) yüksek düzey sinirsel işlevler arasında birebir bir ilişkiye işaret etmekle birlikte bu ilişkinin ilerleme tarzı psikolojik araçlar olarak adlandırdığı birtakım toplumsal-kültürel temelli araçların katalizörlüğüne bağlıdır. Bu üç payanda şu şekilde sıralanabilir: Yüksek zihinsel işlevlerin toplumsal kökeni, yüksek zihinsel işlevlerin sistematik yapısı ve yüksek zihinsel işlevlerin dinamik yerleşimi ile düzenlenmesi. Hemen belirtmelidir ki, bu üç payanda ayrı ayrı ya da seri şekilde değil paralel ve eşzamanlı olarak varolan, işleyen ve net sınırlarla ayrıştırılmaları mümkün olmayan unsurlardır.

Öte yandan, kavramsal payandaları anahatları ile tanımlamadan önce, belirtmelidir ki Vygotsky'nin psikolojik süreçlere ilişkin görüşü bu haliyle dönemin Sovyet psikolojisinden ulaşması beklenen kavramsal hedefler bağlamında söz konusu beklentilerin ancak yarısını karşılayabilen bir yapı ortaya koyduğu gibi özellikle belirleyici bir psikolojik araç olarak dil etmeni üzerine yaptığı kuvvetli vurgu, aracı bir sürece o aracı sürecin kendi yapısına özgü “zihinsellik” ve hatta “psişe” içeren “içkin” bir nitelik yüklediği ve de son kertede düalist yorumlara yol açabilecek bir kapı aralandığı yönündeki eleştirilere zemin hazırlamış olması anlamında Vygotsky'nin Sovyet psikoloji topluluğundan peyderpey dışlanmasına ve geri planda bırakılmasına da yol açmıştır. Şöyle ki, Vygotsky'nin psikoloji yaklaşımı yaptığı güçlü tarihsel-toplumsal vurgu bakımından Marksist-Leninist görüş ve amaçlanan yeni Sovyet psikoloji ideali

ile tamamen uyumlu olmakla birlikte görüşün içinde, her ne kadar toplumsal temelli bile olsa, psikolojik araçlar adı altında çeşitli araçların fazlasıyla vurgulanması bu araçların Marksist diyalektik uyarınca işleyen bir mekanizmanın mekanik parçaları olmaktan çıkıp spesifik olarak açıklanması gereken ve dinamik lokalizasyoncu sinir sistemi modellemesi ile uyuşmayan, bu uyuşmaz haliyle de batı psikolojisinin felsefi köklerine ait birtakım geleneksel yorum ve tartışmaları tekrar hatırlatan bir yönü olan ya da batı psikolojisi etkisine açık bir “arka kapı” bırakan bir hale bürünüyordu (Zinchenko, 1995; Galperin, 1995; Payne, 2012). Nitekim, Vygotsky’nin yaklaşımının bu hali ile yaratılmaya çalışılan yeni Sovyet psikolojisi mücadelesinde kendine sağlam bir yer bulması mümkün olamadı ve Leontiev gibi Sovyet psikoloji camiasının politik anlamda da güçlü isimlerince yıllar boyunca hedef tahtasına oturtuldu.

Vygotsky’nin tarihsel-toplumsal paradigma çerçevesindeki görüşleri ışığında ele alındığında yüksek zihinsel işlevlerin (ya da başka bir ifade ile yürütücü işlevler) aktif olarak düzenlenen ve öğrenilen işlevler şeklinde tanımlandığını görmekteyiz. Dolayısıyla, örneğin, Vygotsky’nin fikirleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olan Luria’nın (2002) “korteks ötesi biliş” görüşü bağlamında yorumlandığında, bunun yalnızca biyolojik bir yönelim olmaktan da öte toplumsal çerçeve içerisinde temel bir psikolojik araç olarak dil işlevlerinin aracılığından doğru bireylerarası iletişim ve eylemsel etkileşim süreci neticesinde gelişen işlevler oldukları ifade edilebilir. Galperin (1992) ve Karpov’a (2005) göre Vygotsky psikolojik sistemler olarak nitelediği bu işleyiş tarzını yüksek nörofizyolojik süreçlerle içiçe olan işlevsel yapılar şeklinde değerlendirmiştir. Başka bir deyişle, Vygotsky’ye göre de (Luria’nın yanı sıra Pavlov ve ardıllarından Rubinstein’in da sıklıkla vurguladığı üzere) psikolojik ve fizyolojik süreçlerin, ki her ikisi de tamamen maddeseldir, birbirinden ayrıştırılması mümkün değildir (Mcleish, 1975; Payne, 2012). Vygotsky’nin bu bağlamda dönemdaşı Sovyet psikologlarından esas farkınının psikolojik ve fizyolojik süreçlerle ilgili bu maddesel monizm boyutunu, örneğin Rubinstein kadar, vurgulamamış olması ve kuramsal yaklaşımındaki asıl vurguyu toplumsal-kültürel temelli aracı kavram ve süreçlere yaparak ideolojik duruşu hakkında soru işaretleri oluşmasına yol açan fikri organizasyon usulü olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda Vygotsky’nin tarihsel-kültürel psikoloji paradigması insan zihnine genetik ve çevre etkileşiminin ortak bir ürünü olarak bakar; bu etkileşim aynı zamanda toplumsal ve fiziki çevre içerisindeki beden-kültürel araçlar ve imkanlar arasındaki etkileşimi de kapsamaktadır zira bilişsel gelişim süreci bireye sunulan soyut ve somut kültürel araçlar sayesinde bu süreç boyunca ilerlemektedir. Vygotsky’ye göre gelişim süreci içerisinde yüksek zihinsel işlevler çeşitli aşamalardan geçerler ve bu aşamalar önce bireysel olanın gelişip sonra toplumsallaşmasına doğru değil, toplumdan bireye doğru ilerlemektedir. Önemli bir nokta

olarak ise bu ilerleyişe hızlandıran etkisi katan unsur Vygotsky'e göre (1987) kültürel-psikolojik araçların en önemlisi olarak yüksek bir soyutlama işlevine havi dildir. Örneğin, bir çocuk ilk defa herhangi bir aracı kullanmayı bir gereksinimini karşılamak üzere öğrenmeye başladığında dil yetisi araçlığı ile bu sürece aracılık eden soyutlama ve çocuğa sunulan kültürel bir araç üzerinden beden-çevre etkileşimi olmak üzere iki paralel süreç birlikte işlemeye başlamakta ve nihayetinde soyut bir kavram bedensel ve işlevsel karşılıkları bağlamında çocuk tarafından kazanılmaktadır. Buna göre, Vygotsky'e (1987) göre, örneğin, çocuk bir çatal vasıtası ile yemek gereksinimini karşılarken ya da, başka bir bakış açısı ile, beslenme gereksinimini bir tabak üzerinde etkin bir biçimde karşılama sorununun üstesinden gelmeyi öğrenirken, hem a) çatal kullanmayı öğrenmek için çeşitli algısal ipuçlarını etkin bir şekilde ve motor mekanizmalarla eşgüdüm içerisinde bir araya getirerek çatal kullanımını eylemsel düzeyde öğrenmekte b) aynı zamanda öğretici konumundaki yetişkin yalnızca algısal-motor eşgüdüm bağlamında değil fakat "çatal" şeklindeki sözel ifade ile çocuğun kullanmayı öğrendiği nesnenin dilsel karşılığını sunarak ve c) yemek gereksiniminin ortadan kalkması ile çocuk daha sonra çevresinde karşılaşacağı benzer nesnelere ve bağlamlar arasında genelleme yapabileceği bir edinime sahip olmaktadır (Cole ve ark., 1978; Carlson ve ark., 2004). Bu noktada Vygotsky Luria'nın nöropsikolojik görüşlerinden de yararlanmaktadır: Buna göre (Luria, 1980) hem uyarının fiziksel/maddesel varlığının kendisi ya da somut karşılığı olarak olarak birincil sinyal sistemi hem de uyarının maddesel formunun zihinsel forma ya da temsile çevrilmiş hali olan ikincil sinyal sisteminin birlikte ve bütünleşik olarak sunulması ile, kortikal alanlarda aynı anda faaliyete geçen farklı noktalar işlevsel ve nöroanatmik olarak yeni bir yapı oluşturmakta ve bu da psikolojik sistemlerin merkezi sinir sistemindeki karşılığını teşkil etmektedir. Daha sonra aynı ya da benzer durumlar ile karşılaşmak bu nesne ya da bağlamlar ile ilgili sistemlerin harekete geçmesine ve herhangi bir nesne ya da duruma özgü prototip bir imge üzerinden genelleme yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla, Luria'nın (2002) bakış açısı bağlamında değerlendirildiğinde rutin bir bilişsel faaliyet merkezi sinir sistemi, merkezi sinir sistemi ile çevresel sinir sistemi ve bu sistemlerin birer parçası olduğu organizma ile sosyal ve fiziksel dış çevre arasındaki etkileşimi bünyesinde barındırmaktadır ve organizma-içi veya organizma-çevre arasındaki etkileşimi göz ardı ederek yalnızca merkezi sinir sistemi ve temsiller gibi aracı süreçlere dayanarak herhangi bir bilişsel faaliyetin analizini yapmak söz konusu değildir. Vurgulanması gereken diğer bir önemli nokta olarak ise genelde, geniş anlamıyla, bilişsel davranış, özelde ise yürütücü işlevlerin gelişimi dahi kültürel çevre ve o çevrenin sunduğu araçlar ile birebir bağlantılıdır. Her ne kadar Vygotsky (1978) birincil olarak

dile vurgu yapmış olsa da bir kültürün üretebildiği tüm semboller, somut araç-gereçler veya teknolojik unsurlar da birer aracı olarak bilişsel davranışın kazanımına katkıda bulunurlar.

Vygotsky'nin görüşlerinin (Luria'nın görüşlerinin de katkılarıyla), yukarıdaki paragraflarda da vurgulamış olduğumuz üzere temelde Sovyet psikolojisinin üzerine inşa edilmeye çalışıldığı esasları reddetmekten daha çok kuramının kavramsal çerçevesini oluştururken yeni psikoloji anlayışı bakımından kritik konumdaki çeşitli anahtar kavramları yeterince önplana çıkarmaması ve kavramsal ağırlık merkezinin kültürel araçlara doğru kayması bağlamında usul bakımından ayrışması durumu söz konusudur. Bu durum Vygotsky'nin yaklaşımının Sovyet psikolojisini Bolşevik iktidarın işaret ettiği materyalist diyalektik temelli bilim anlayış ile tam uyumlu bir psikoloji bilimine ulaştırma mücadelesinde “yetersiz” kalacağı (Vygotsky'nin kuramının batı veya doğu psikolojisinden bağımsız olarak genel anlamda psikoloji bilimine dil, bilişsel gelişim ve eğitim psikoloji bağlamındaki olağanüstü kavramsal katkıları bir yana) ve hatta batı psikolojisi ile ortak bazı felsefi temelleri ve kaygıları da bünyesinde barındırıyor olduğu yönündeki ciddi eleştiriler süreç içerisinde Vygotsky'nin görüşlerinin batı dünyası tarafından nispeten geç dönemlerde yeniden keşfedilinceye kadar Sovyet psikoloji topluluğu içinde atıl halde kalmasına yol açtı. Öte yandan, örneğin, Luria'nın birincil ve ikincil sinyal sistemi ayrımı bağlamında (Luria, 1980) ikincil sinyal sistemi sınıflandırması üzerinden Luria'nın kendi kuramsal yaklaşımı içerisinde maddesel olan dış uyaranların “zihinde” maddesel olmayan kavramlara dönüştürülüp ontolojik olarak ayrıca açıklanması gereken aracı süreçler haline gelmesi gibi diyalektik monizme hanel getirecek problematik durumlar üretmesi söz konusu değilken bu tip tasnifler Vygotsky'nin yaklaşımındaki altta yatan kültürel dinamiklerin bir fonksiyonu olarak dil başta olmak üzere psikolojik araçlara yoğun vurgusu ile biraraya getirildiğinde, dönemin hakim politik kaygılarının etkisiyle, kolayca psikolojiye ilişkin monist yorumdan düalizme geçiş emaresi olarak yorumlanabilmekteydi.

Nitekim, özetle, döneme özgü ideolojik ve siyasi kaygılar bir tarafa bırakılarak salt akademik bir bakış açısıyla *ceteris paribus* koşullarında ele alınsa bile Vygotsky'nin kuramsal yaklaşımında “psikolojik araçlar”, “lisan” vb. çeşitli aracı süreçlere yaptığı vurgular dönemin Sovyet akademik ikliminin kilit kavramlarından olan, herhangi bir başka özel/öznel amaç ya da anlam içermeksizin “salt dış dünyanın gerçekliğine bağlı olarak oluşan amaçsal eylem” kavramına yapılan vurgu ile tam olarak örtüşmemekte idi (Cole ve ark., 1978; Cole ve Wertsch, 2011). Dönemin Sovyet psikolojisindeki güncel kavramsal motto net biçimde “eylem” idi ve bu “eylem” tamamen “maddesel” yasalara bağlı olan nörofizyolojik süreçlerin bir ürünüdür (Elkonin, 1995; Zaporozhets, 1995; Gonzales-Rey, 2014). Dolayısıyla da, dönemin Sovyet psikolojisindeki başat görüş bağlamında değerlendirdiğimizde, aşağıda biraz daha etraflıca ele

alacağımız gibi, böyle bir eylem formülasyonunun gerek organizma veya gerek ise toplumsal düzeyde “anamlı” bir birim teşkil etmesi için eylemin kendinden ayrı biçimde eyleme anlam katan ya da (aracı süreçler olarak da değerlendirilebilecek) yardımcı etmenler olarak devreye girmesi gereken başka bazı unsurlara gereksinimi yoktur.

Pavlov Kuramı ve Yüksek Sinirsel İşlevler Görüşleri Işığında Rubinstein’ın Katkıları

Pavlov Konferansının ertesindeki dönemin Sovyet psikoloji topluluğu için “psikolojik” olanın “maddesel dünyaya” yaklaştırılması ve materyalist monizm ilkesi doğrultusunda ele alınabilmesi için işaret ettiği kuramsal ve yöntemsel istikametler bakımından oldukça verimli geçtiğini görmekteyiz (McLeish, 1972; Payne, 2012). Nitekim, Pavlov Konferansı sonrasındaki dönemde, esasında hali hazırda da Sovyet psikoloji camiasının önde gelen isimlerinden olan, Rubinstein’ın görüşlerini daha rafine bir hale getirmeye başladığını ve o dönem Sovyet fizyolojik psikolojisinin favori yaklaşımlarından dinamik lokalizasyoncu bir bakış açısı ile zihinsel olanla maddesel olan arasındaki ayrımın ortadan kaldırıldığı, “psikolojik” olanın kendisi doğrudan doğruya bir madde olan beynin (eylem kavramından söz ederken vurgulamış olduğumuz süreç bağlamında) yine maddesel olan dış dünyadan kaynaklanan etkilere yönelik ortaya koyduğu eylemlerin yine madde üzerinde yol açtığı değişim süreci vurgusu içinde daha sistematik bir biçimde ortaya koymaya başladığını söyleyebiliriz (Galperin, 1995; Payne, 2012; Gonzales Rey, 2014). Rubinstein bu durumu, özetle, psikolojinin meselesinin zihin, bilinç-davranış ilişkisi ya da “bilinçli davranış” biçimindeki çeşitli olgusal durumlar olmaktan öte organizmanın dışındaki dünyaya dair ve anlamlı/amaca yönelik eylemin doğası içerisinde bütüncül bir süreç olarak ele alınması olduğu şeklinde ortaya koymaktadır. Özetle, Rubinstein açısından “zihnin” veya “bilincin” ayrı bir olgusalığa havi olmasından ziyade zihin ve bilincin eylemin maddesel bütüncüllüğü içinde ele alınması gereken (aşağıda da değinecek olduğumuz üzere) bir tür yan etki ya da yan ürün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu dönemde, Pavlov’un kuramsal yaklaşımı ışığında ve yüksek sinirsel faaliyetler kavramı bağlamında zihinsel süreçlerin maddesel dış dünyaya yöneltilen maddesel eylemler temelinde ele alındığı bir zihin modeli inşa edilmeye başladığını görmekteyiz (McLeish, 1975; Luria, 1980). Tekrar vurgulamak gerekirse “zihinsel süreçler” veya “psikolojik” olanın ortaya koyduğu eylem cinsinden ürünlerin herhangi bir başka bir organizmanın ya da bedenimizdeki başka bir organın çevresel talepler neticesinde verdiği tepkilerden nitel anlamda bir farkı yoktur; maddesel bir döngünün maddesel bir parçası konumundadır. Ki bu durum, Rubinstein açısından şu şekilde değerlendirilmektedir: Öncelikle, zihinsel faaliyetler herhangi bir refleksif

teпки olarak ele alınabilir ve oluşumu için daha alt düzeydeki başka bir anlama ya da dinamiğe (bilinç gibi) ihtiyaç yoktur, eylem süreç içinde kendi kendini düzenlemektedir. Diğer bir nokta olarak ise eylem(lerin) ürünleri ya da sonuçları üzerinden daha sonra organizma tarafından yapılan bir düzenleme/değerlendirme için de o eylem(ler)in oluşturulması için gerek olmadığı gibi yine bu aşamada da herhangi bir gerek bulunmamaktadır, bu bağlamda ele alındığında “bilinç” esasında doğrudan ve elzem bir olgu olmaktan ziyade daha sonraki değerlendirme/düzenleme aşamalarında ortaya çıkabilen bir tür yan üründür ancak mutlaka olması gereken, eylem döngüsünün oluşumu ve devamı bakımından esastan ya da temel bir olgu değildir (Payne, 2012). Rubinstein, bu bağlamda, beyin-davranış ilişkisini, süreci meydana getiren olası alt süreçlerden (deyim yerindeyse ontolojik boyutları da dahil olmak üzere) ziyade, sürecin bir bütün olarak kendisini işlevsel düzeyde ele alarak değerlendirmektedir.

Rubinstein bakımından temel olgu/asıl gerçeklik psikolojik işlevlerin maddesel bir organ olan beynin ürünleri olması bağlamında bizatihi maddesel varlıklar olması durumudur, dolayısıyla dış dünyanın temsilini zihnimize nasıl veya niye oluştururuz gibi “klasik” bazı soruların herhangi bir işlevsel anlamı ya da önemi söz konusu değildir. Tam tersine, Rubinstein açısından, beyin bir organ olarak anatomik özellikleri üzerinden herhangi bir öneme sahip değildir, (yine deyim yerindeyse) önemli kılan nokta, işlevsel veya fizyolojik düzeyde yalnızca maddesel bir aracı olması durumudur: Psikolojik faaliyetin temel nörofizyolojik birimi ise koşullu tepkidir (Pavlov’un görüşleri ekseninde) ve beynin aracılık işlevi sonucunda bu temel nörofizyolojik birimler yüksek sinirsel faaliyetler halinde düzenlenir (Galperin, 1992; Galperin, 1995; Gonzales Rey, 2014). Dolayısıyla, Rubinstein açısından psikolojik faaliyet ile yüksek sinirsel faaliyetler işlevsel bakımdan bir bütünü oluşturacak biçimde doğrudan devamlılık arz etmekle birlikte beyin bu süreçte yalnızca işlevsel/fizyolojik düzeydeki katkısı bakımından önem taşıyan bir aracıdır ve, tekrar ifade etmek gerekirse, maddesel bir organ olarak beyin (herhangi bir düalist yorum olasılığını da ortadan kaldırarak) sırf içkin birtakım anatomik nitelikleri üzerinden, “kıymeti açıklanmayı bekler şekilde kendinden menkul” biçimde değil yalnızca ve yalnızca işlevsel özellikleri üzerinden bu süreçte bir öneme haizdir. Bu bakış açısı aynı zamanda Pavlov ve Luria tarafından, Sovyet fizyolojik psikolojisindeki başat bir görüş olarak, dinamik lokalizasyoncu yaklaşım ile de uyumluluk arz etmektedir. Yine de belirtmek gerekir ki, Pavlov beynin anatomik ve işlevsel özellikleri arasında materyalist monizm bağlamında kafa yorup hiyerarşik bir sıralama yapmamış olmakla birlikte, bir nevi ardılı olarak ele alındığında, Rubinstein’ın net biçimde bu tip bir tasnif yaptığını görmekteyiz.

Bu bağlamda, dinamik lokalizasyon görüşü, özellikle de, psikolojik faaliyetlerin ve yüksek sinirsel işlevlerin bütünleştirilmesine aracılık eden bir organ olarak beynin materyalist

monizm içinde değerlendirilebilmesi bakımından önemlidir. Dinamik lokalizasyoncu görüşe göre beyinde her işlev için spesifik olarak o işlevin yerine getirilmesinden sorumlu olan tamamen özelleşmiş ve tamamen herhangi bir işleve özgü hale gelmiş (aslında vakti zamanında fakültecilik görüşünün öne sürdüğü tarzda) alanlar mevcut değildir; korteksin aynı zamanda uyarılan iki noktası arasında işlevsel bir ilişki kurulur (“koşullu refleks” oluşur) ve burada önemli olan nokta anatomik özelliklerden ziyade uyarılan noktaların nörofizyolojik işlevleridir (McLeish, 1975; Luria, 1980). Ki, Rubinstein’ göre bu şekilde oluşan koşullu refleksler nihayetinde yüksek düzey sinirsel faaliyetleri meydana getirmekte ve buna göre psikolojik faaliyetler veya “psikolojik olan şey” “monist” nörofizyolojik süreçlerce belirlenen kurallara tabii olarak oluşan maddesel olgular durumundadır. Buna göre, dış dünyanın ya da nesnel gerçeğin sinir sistemindeki temsili veya yansıması da işlevsel düzeyde ele alınması gereken maddesel bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan, Rubinstein’in görüşleri Pavlov, Luria ve Sechenov gibi isimlerin fikirlerinden derin şekilde etkilenmiş olmakla birlikte ve görünürde psikolojik faaliyetin nörofizyolojik süreçler üzerinden ifade edildiği indirgemeci bir yaklaşıma sahip olmakla birlikte, toplamda ele alındığında, bu indirgemeciliğin bir noktadan sonra tersine dönerek, ilginç ve bir bakıma epeyce de orijinal bir şekilde, Spencer’in sosyolojik olgulara uyguladığı “psikolojizm” benzeri bir hal almaya başladığını görmekteyiz (Seebom, 1991). Evet, (özellikle Sechenov’un görüşleri üzerindeki etkisi bağlamında) Rubinstein açısından da bilinçli ve bilinçdışı her psikolojik faaliyet temelde birer koşullu reflektir (McLeish, 1975; Payne, 2012); psikolojik süreçler dış dünyadan gelen etkileri karşılamaya dönük tepkiler şeklinde oluşur ve özü itibarıyla beyin aracılığı ile organizmanın dış çevresi ile sürdürdüğü karşılıklı etkileşim süreçleri olarak tanımlanabilir. Ancak, Rubinstein psikolojik süreçler/faaliyetler ile nörofizyolojik süreçler arasında bir noktadan sonra şöyle bir ayrıma gitmeye başlamaktadır: Psikolojik işlevler doğrudan bir şekilde, birebir biçimde, nörofizyolojik düzeye indirgenemez zira psikolojik süreçler (bunu aynı zamanda yüksek sinirsel faaliyetlerin oluşumu olarak da ele alabiliriz) esasında çok sayıda nörofizyolojik faaliyetin yeni bir işlevsel düzeyde, daha makro bir ölçekte biraraya geldiği ve yeni bir açıklama düzeyi gerektiren ayrı bir işlevsel düzlem teşkil etmektedir (Wertsch, 21011; Payne, 2012; Gonzales Rey, 2014). Ki bu noktada salt nörofizyolojik esaslar, nörodinamik yasalar vb. değil fakat yeni psikolojik yasalar devreye girmektedir. Aslında Rubinstein’in yaptığı bu ayrımı tek tek bireylerin karar verme dinamikleri ile makronekonomik modellemelerin veya ekonometrik tahminlerin arasındaki ilişkiye benzetmek mümkündür: Makro ekonomik modeller karar verici konumundaki pek çok birimin tepkisinin toplamını yansıtırken tek bir birimin tepkisini makro ekonomik modelleme üzerinden yordamak mümkün

olmadığı gibi tek bir birimin karar tepkisi paterni üzerinden makro işleyiş düzeyinde bir yordama yapmak da mümkün olmamaktadır. Psikoloji bilimindeki klasik grubun yığılımlı öğrenme eğrisinin grubu meydana getiren bireylerin bireysel öğrenme eğrilerinden farklı bir patern çizmesi gibi örnekler de (Sidman, 1960), Rubinstein'ın nörodinamik yasalar ile psikolojik yasalar arasındaki ayrıma dair bu yaklaşımını açıklamak bağlamında verilebilir. Hatta bir bakıma, bu konuda, Gestalt Psikolojisinin bütün ve bütünü oluşturan öğeler arasındaki ilişkiye dair o temel postülasına benzer bir yaklaşım sergilediği de öne sürülebilir.

Yine de, gözden kaçırılmaması gereken bir nokta olarak, Rubinstein nörodinamik ve psikolojik yasalar arasında bu tip bir ayrıma giderken psikolojik süreç ve faaliyetlerin materyalist ve monist karakteri konusundaki temel kabulünden herhangi bir taviz vermemekte, olası bir düalist yorum için açık kapı bırakmamaktadır (Payne, 2012). Dolayısıyla, görüşlerinin Sovyet psikolojisi içerisinde Pavlov ve Luria gibi isimlerle birlikte oldukça geniş yer bulabilmesi bakımından da, Rubinstein'ın Vygotsky'den ayrıştığı en temel nokta anlamında vurgulanması gereken husus, Rubinstein açısından psikolojik süreçlerin maddesel kaynağından eylem döngüsünün hiçbir aşamasında kopmaması ya da modelinde bu anlamda açık bir kapı bırakmamasıdır (Wertsch, 2011; Payne, 2012). Bu haliyle değerlendirildiğinde, Rubinstein'ın fikirlerinin bilhassa, psikolojik olgunun tanımlanması, olgusal düzeyinin veya örneğin nörofizyolojik süreçlere göre mertebesinin belirlenmesinin yanı sıra, Pavlov konferansından itibaren başlayarak, Sovyet psikolojisi içinde kendine gittikçe daha güçlü bir zemin bulan dinamik lokalizasyon yaklaşımı ve yüksek sinirsel faaliyetler kavramı gibi görüşler ile dış dünyaya bağlı amaçsal eyleme yapılan vurgu çerçevesinde son derece tutarlı şekilde kaynaştırmış olması bakımından da oldukça verimli bir model teşkil ettiği ifade edilebilir. Nitekim, yazının başında da belirtildiği gibi, uzun yıllar boyunca batı psikolojisinden izole biçimde Sovyet psikolojisi bünyesinde (ancak elbette birtakım ortak kaynaklardan da beslenerek) geliştirilen ve Rubinstein tarafından döneminde oldukça rafine bir hale getirilen bu fikirlere daha sonraki yıllarda, aşağıda ana hatları ile değinilecek olduğu üzere, “yeni” bazı bulgular, kuramsal yaklaşımlar vb. ışığında batı psikolojisince de temas edilmeye, aynı hususlar farklı kavramlarla ve daha sağlam bazı görüngül veriler üzerinden ifade edilerek zihnin işleyişine dair yeni bir model oluşturulmaya başlanmıştır. Ki, bu yönelim, Vygotsky ve Rubinstein tarafından temsil edilen fikirlerin uzlaştırılması anlamında, yalnızca ileriye dönük olarak değil fakat psikoloji tarihi bakımından da geçmişin yeniden yorumlanması anlamında önem taşımaktadır.

Sonuç: Yaklaşımlar Arası Tarihi Kopukluklara Dair Güncel Kuramsal Köprüler

Yazı boyunca çeşitli noktalarda vurgulanmış olduğu üzere 1920'ler sonrası politik koşulların akademi üzerine etkisi batı psikolojisinden kalan eski birtakım tartışmalardan ve fikri tortulardan arınmış, devrimin ilkeleri ile devamlılık arz eden bir Sovyet psikolojisinin oluşturulmasını zorunlu kılıyordu. Yeni psikoloji anlayışı çerçevesinde bu devamlılığın sağlanabilmesi yeni kuramsal yaklaşımların hem tarihsel-toplumsal anlayış ilkesiyle uyumlu olmasını ama aynı zamanda hem de maddesel monizm ilkesinin de dışına hiçbir şekilde taşmamayı gerektiriyordu. Bu minvalde, bu önkoşullardan yalnızca birini vurgulayan (ve diğerini en azından doğrudan bir biçimde reddetmese dahi özellikle de vurgulamayan duruşuyla şüphe uyandıran) yaklaşımlar geri planda kalıyorken her iki ilke ile de net biçimde tutarlı olan yaklaşımların ise önplana çıktığını görmekteyiz. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus şudur ki, her ne kadar ilk bakışta ideolojik saiklerle hızlandıran etkisi yakalamış ve kendi topluluğunu uzunca bir dönem fikirleri ile haddini aşan bir düzeyde domine etmiş gibi görünse de Sovyet psikolojisi içinde bahsedilen ilkeler bağlamında geliştirilen fikirlere dair en derli toplu yaklaşımı temsil eden Rubinstein'ın görüşlerinin daha sonraki yıllarda batı psikolojisinin de yaklaştığı ve çarpıcı deneysel bulgularla desteklediği, zihinsel işleyişin gerçekten de, en azından batı psikolojisindeki bilişsel patlama döneminde öne sürülenden, daha mekanik ve maddenin fiziki özellikleri ile, dildeki soyut kavramsallaştırmalar bakımından dahi, sanılandan daha fazla devamlılığa sahip birtakım süreçlerin toplamı olabileceğine yönelik görüşlerce desteklenmeye başlanmasıdır. Dolayısıyla, sonuç itibarıyla, Rubinstein'ın görüşlerinin neredeyse retrofüturistik bir nitelik kazandığı ve psikoloji tarihindeki çok boyutlu ve uzun soluklu bir bölünmeye dair bir konverjansa ve uzlaşıya işaret ettiği ifade edilebilir. Bu durum aynı zamanda, değinilecek olduğu üzere, Vygotsky'nin üzerinden maddesel monizmden taviz vermekle itham edildiği ve adeta easlı bir aracı süreç gibi yaklaşımında sıklıkla vurgulanmış olduğu dil etmeninin bile (Forman ve Kraker; 1985), Vygotsky yaklaşımındaki en önemli psikolojik araç olarak, aslında maddesel devamlılıktan taviz vermeden yorumlanabileceğini de göstermektedir.

Vurgulanmış olduğumuz bu kesişim sürecini netleştirmek bağlamında, psikoloji biliminin neredeyse son 70 yılına damgasını vurmuş biliş kavramına dair son dönemlerde önem kazanmaya başlayan bazı yaklaşımlara değinmek gerekmektedir. Örneğin Clark (1999) ve Chemero (2002) gibi araştırmacılara göre prefrontal korteksin bir fonksiyonu olan (yani klasik Sovyet psikolojisi terminolojisi ile yüksek düzeyli ve maddesel sinirsel süreçlerin bir ürünü olarak) yürütücü işlevler gibi üst düzey zihinsel süreçler de dahil olmak üzere, tüm bilişsel süreçlerin organizmanın metabolik, bedensel ve genel fizyolojik durumlarından doğrudan

etkilenen ve yalnızca merkezi sinir sistemindeki birtakım spesifik yapıların spesifik ürünleri olmaktan öte tüm bir biyolojik sistemin ürünü olarak ele alınması gerekmektedir. Yine dikkat edilmesi gereken bir nokta olarak, bu tip bir yorumlama tarzı esasında psikoloji tarihindeki dinamik lokalizasyoncu görüşün de bir bakıma yeniden ele alınması anlamına gelmektedir. Ki, bilişsel psikolojideki güncel dinamik sistemler yaklaşımı da esasında dinamik lokalizasyoncu görüşün bir türevi olarak değerlendirilebilir. Bu minvalde, bilişsel süreçlerin, ontogenetik açıdan değerlendirilmesi anlamında, işaret edilen nokta, yalnızca soyut içsel temsillerin gittikçe olgunlaşan bir merkezi sinir sisteminin zorunlu sonucu olarak oluşmasıyla ortaya çıkan değil fakat tüm bedenin ve beden-çevre etkileşiminin bir neticesi olarak oluşan süreçler olduklarıdır. Yine bu görüşler bağlamındaki güncel bulgular üzerinden ilerlediğimizde, örneğin Barsalou (2008) ile Adam ve Galinsky (2012); dildeki soyut kavramların kökünün beden-çevre etkileşimleri bağlamındaki somut temeller üzerinde şekillendiği de belirtilmelidir. Başka bir ifade ile, Rubinstein'ın maddesel dünyanın maddesel sinir sistemi etkinliği üzerindeki maddesel etkileri olarak özetlediği süreç bilişsel psikolojideki güncel yaklaşımlar çerçevesinde de paralel bir biçimde değerlendirilmektedir. Hatta, Shapiro (2011) ve Willems (2012) doğrudan bir biçimde, tüm bilişsel süreçleri, klasik bilişsel psikolojik yaklaşımın çatı kavramı olarak ifade edebileceğimiz içsel temsiller yorumundan uzaklaştırarak soyut ve üst düzey bilişsel faaliyetler için dahi geleneksel anlamda bir temsil kabiliyetine ihtiyaç duyulmadığını, beden-çevre etkileşimi üzerine şekillenen algısal ve heyecansal deneyimler üzerinde şekillenen bedensel durumların tüm bilişsel yaşamın temelini teşkil ettiğini ifade etmektedirler. Yine, daha önce değinmiş olduğumuz üzere, Sovyet psikolojisinde nasıl psikoloji biliminin olgusal alanını teşkil eden davranışın nesnel dünya kaynaklı ve bu nesnel dünyaya dönük amaçsal eylemler şeklindeki formülasyonuna güçlü bir vurgu yapılmış ise paralel bir vurgu yine güncel bilişsel psikoloji içerisinde de bilişin ve bilişli davranışın esaslarının formüle edilmesi anlamında oldukça benzer bir biçimde yine yapılmaktadır. “Tarihi uzantılı” birtakım kavramlaştırmaları yeniden ziyaret etmenin net bir örneği olarak, örneğin, Wilson ve Golonka'nın (2013) yaptıkları çeşitli deneylerde bilişsel davranışın analizini organizmanın (bir bakıma gestaltvari bir algısal temelli problem çözümü yorumu da içeren bir biçimde) organizmanın fiziki çevresine dair sahip olduğu duyusal-algısal olanaklar üzerinden şu şekilde ele almaktadırlar: 1) Organizmanın karşı karşıya kaldığı spesifik problem nedir? 2) Organizmanın üstesinden gelmek durumunda olduğu soruna dair çözüm geliştirme kaynakları nelerdir? 3) Organizmanın sahip olduğu bu kaynaklar nasıl biraraya getirebilir? ve 4) Organizma çözüm kaynaklarını biraraya getirme potansiyeline sahip midir?

Güncel yaklaşımlar ile Sovyet psikolojisi üzerinde belirleyici olmuş kavramsal esaslar arasındaki kesişimin yalnızca psikoloji tarihi içerisinde uzunca bir süre izole şekilde ilerlemiş olan (daha doğrusu soğuk savaş boyunca oldukça seyrek ve kısmi şekillerde temas kurabilmiş olan) batı ve doğu psikolojilerinin bu izolasyon dolu geçmiş neticesinde dahi davranışa ve davranışı üreten sistemlere dair aynı noktaları soyutlayabilmiş olması ve bu iki taraf arasında köprü kurmak anlamında değil fakat aynı zamanda Sovyet psikolojisinin kendi bünyesindeki tarihi kopukluğu gidermek anlamında da katkı sağladığını yukarıda belirtmiştik. Bu bağlamda, Vygotsky'nin tarihsel-kültürel psikoloji yaklaşımı içerisinde sıklıkla vurgu yaptığı "en temel psikolojik araç olarak dil" ya da "psikolojik sistemler" gibi kavramların veya yorumların dönemin Sovyet psikolojisi tarafından maddesel monizm ile dinamik lokalizasyoncu yaklaşımdan kopuşa işaret eden ve ayrıca açıklanması gereken çeşitli aracı süreçlere dair batı psikolojisi emareleri gösteren aşırı vurgular olarak değerlendirildiği ve sonuç itibarıyla Vygotsky'nin esasında batı psikolojisi tarafından da oldukça geç farkedilen pek çok değerli görüşüne ve katkısına rağmen uzun bir süre geri planda bırakıldığı göz önünde bulundurulduğunda bilişsel psikolojideki üzerinde durduğumuz güncel yaklaşımların dil etmeni gibi birtakım psikolojik araçların içsel temsiller üzerinden yapılan pür ve tamamen soyutlamaya dayalı işlemler gibi görünen ürünlerinin temellerini "maddesel dünyadaki" somut varlıklar arasındaki somut ilişkilerden, ya da başka bir ifade ile, beden-çevre arasındaki doğrudan etkileşimin zaman, mekan, bedenin pozisyonu gibi fiziksel unsurlardan aldığına dair sunduğu bulgular Vygotsky'nin yaklaşımını adeta retrospektif bir biçimde maddesel monizm odaklı Sovyet psikolojisine entegre etmekte, Vygotsky'nin dışlanması neden olan kuramsal ve felsefi nedenleri ortadan kaldırmaktadır. Nitekim, günlük diledeki, uzak, yakın, daha uzun, daha kısa, "ağır" bir metin, geçmiş ve gelecek kavramlarının uzaysal-mekansal olarak konumlandırılması gibi soyutlamalara dayalı çok sayıdaki işlevin doğrudan bir biçimde hem dış dünyadaki uyaranların fiziksel niteliklerinden ve duyuşsal-algısal ipuçlarından, hem de dilin bünyesinde oluşageldiği kültürel yapılardan doğrudan bir biçimde etkilendiğine dair literatürde çok sayıda bulgu mevcuttur. Örneğin, Eerland ve ark.'nın (2011) "Eyfel Kulesi" etkisi buna dair ilginç bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna göre, aynı mesafeden çekilmiş bir Eyfel Kulesi fotoğrafına sağa veya sola doğru eğik bir postürle bakılması kulenin yüksekliğine dair yapılan tahminleri bakış açısının eğim yönünün bir fonksiyonu olarak etkilemektedir. Örneğin, sola doğru eğik vaziyette yapılan tahminler sağa doğru eğik bir postürle yapılan tahminlere göre daha alçak olmaktadır. Zamansal mesafe ve yazılı bir metnin içeriği üzerinden yapılan ağırlığa (ilgili bulgular günlük dilde sıklıkla kullanılan "ağır metin", "ağır laf" ya da "ağır kitap" gibi "soyut" nitelermeler göz önünde bulundurulduğunda daha ilginç bir hal almaktadır) dair

tahminler bağlamında da benzer bir durum söz konusudur. Örneğin, Glenberg ve ark.'nın (2002) elde etmiş olduğu bulgular bireylerin kendilerine verilen yazılı bir malzemenin içerik veya soyut anlamda ne denli "ağır" olduğunu o malzemenin kendilerine sunulmuş biçiminin kg cinsinden ağırlığının bir fonksiyonu olarak belirlemektedirler. Veyahut, Miles ve ark.'nın (2010) gösterdiği üzere, çeşitli olayların kronolojik olarak soldan sağa doğru olacak şekilde belirli bir istikamet üzerinde sıralanması istendiğinde geçmişten geleceğe doğru bu şekildeki bir sıralamanın deneklerce soldan sağa doğru çok daha hızlı bir şekilde yapılabilmesi bilişsel sistemimizde somut ve soyut arasındaki devamlılığın başka bir yansımasına işaret etmektedir. Bu yöndeki bulgular kültürün ve dilin yapısına ilişkin değişkenlerin de somut ve soyut arasındaki sözkonusu bilişsel devamlılığa etki ettiklerine işaret etmektedirler. Buna göre, (örn. Miles ve ark., 2010) zamansal konumlama ve kronolojik akışa dayalı sıralama hızına bağlı görevler deneklerin anadil yapılarından (dil aileleri vb. etmenler) anlamlı düzeyde etkilenmektedir. Dolayısıyla, bu yöndeki güncel veriler, aynı zamanda, Vygotsky'nin kuramsal çizgisindeki tarihsel-toplumsal vurgunun da değerini, vazıh şekilde, ön plana çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, psikoloji tarihine dair yapılan sistematik incelemeler alanın farklı dönemlerde ve farklı kulvarlardaki kuramsal tartışmaları ve epistemolojik gelişim çizgisine ilişkin bir meta-analaysın oluşabilmesi için büyük önem taşımaktadır. Psikoloji tarihi okumalarına dayalı bu tip bir meta-analays (süreci Fecher'in psikofizik araştırmalarına kadar indirdiğimizde) kendi olgusal alanına odaklanmış biçimde neredeyse 200 yıldır bağımsız bir araştırma disiplini olagelen psikoloji bilimi içerisindeki (Pereira, 2009; Greenwood, 2015) akışın salt kronolojik kaydını tutmak değil ama alanın geleceğine dönük projeksiyonlar yapabilmek anlamında da önem taşımaktadır. Zira, mevcut yazı boyunca muhtelif noktalarda vurgulanmış olduğu üzere, güncel psikolojinin farklı alanlarındaki güncel çeşitli yaklaşım ve tartışmaların psikoloji tarihi içerisinde farklı cenahlar tarafından, farklı dönemlerde farklı terminolojiler üzerinden farklı yönleri vurgulanarak da ifade edilmiş olsalar da, kadim birtakım tartışma ve görüşlerin kuramsal devamı oldukları görülmektedir. Dolayısıyla, psikoloji tarihine dair çalışmalar, psikolojinin bir bilim olarak ürettiği bilgi ve bilgi üretme süreçleri çerçevesinde kendi ilerleyişine dair yaratacağı üst bilişsel farkındalık sayesinde, yine belirtilmiş olduğu üzere, yalnızca olay güncesi tutmak ve geçmişe dönük interpolasyonlar yapmak değil fakat daha önemlisi, alanın kavramsal gelişim yönüne ve geleceğine dair yordamalarda bulunmaya da olanak tanıyan önemli bir gözlem mecrası teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

- Adam, H., and Galinsky, A. (2012). Enclothed cognition. *Journal of Experimental Social Psychology*, 48, pp.918–925.
- Barsalou, L. W. (1999). Perceptual symbol systems. *Behavioral Brain Science*, 22, pp.577–660.
- Bakburst, D. (2007). Vygotsky's demons. H. Daniels, M. Cole, & J. Wensch, (Eds.), *The Cambridge companion to Vygotsky* (pp. 50-76). New York, NY: Cambridge University Press.
- Bruner, J. (1995). Reflecting on Russian consciousness. L. Martin, K. Nelson, & E. Tobach (Eds.), *Sociocultural psychology: Theory and practice of doing and knowing* (pp. 67-86). New York, NY: Cambridge University Press.
- Carlson, S. M., Mandell, D. J., Williams, L. (2004). Executive function and theory of mind: Stability and prediction from ages 2 to 3. *Developmental Psychology*, 40, pp.1105–1122.
- Chemero, A. (2009). *Radical embodied cognitive science*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Cole, M., Steiner, V. J., Scribner, S., & Soubberman, E. (Eds.). (1978). *L. S. Vygotsky mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Cole, M., & Wertsch, J. (2011). Freedom and constraint in human action. *Journal of Russian & East European Psychology*, 49, pp.3-29.
- Damasio, A. (1994). *Descartes' error: emotions, reason and the human brain*. London: Papermac.
- Forman, E. A. ve Kraker, M. J. (1985). The social origins of logic: The contributions of Piaget and Vygotsky. *New Directions in Child Development*, 29, pp.23—29.
- Galperin, P. Y. (1995). Problems in the psychology of activity. *Journal of Russian & East European Psychology*, 33, pp.18-23.
- Eerland, A., Guadalupe, T., ve Zwaan, R. (2011). Leaning to the left makes the Eiffel Tower seem smaller: posture-modulated estimation. *Psychological Science*, 22, pp.1511–1514.
- Galperin, P. (1992). Organization of mental activity and the effectiveness of learning. *Journal of Russian and East European Psychology*, 30(4), pp.65–82.
- Galperin P. (1992) The Problem of Activity in Soviet Psychology, *Journal of Russian & East European Psychology*, 30(4), pp.37-59.
- González Rey, F. L. (2014). Advancing further the history of Soviet psychology: Moving forward from dominant representations in Western and Soviet psychology. *History of Psychology*, 17(1), pp.60–78.

- Greenwood, J. D. (2015). A conceptual history of psychology: Exploring the tangled web. Cambridge University Press.
- Elkonin, D. B. (1995). Problems in the psychology of activity. *Journal of Russian & East European Psychology*, 33, pp.32-34.
- Luria, A. R. (1980). Higher cortical functions in man. New York, NY: Basic Books.
- Luria, A. R. (2002). L.S. Vygotsky and the problem of functional localization. *Journal of Russian and East European Psychology*, 40(1), pp.17-25.
- McLeish, J. (1975) Soviet psychology; history, theory, content, London, Methuen.
- Miles, L., Nind, L., ve Macrae, C. (2010). Moving through time. *Psychological Science*, 21, pp.222-223.
- Payne, T. R. S. L. (2012). SL Rubinštejn and the philosophical foundations of Soviet psychology (Vol. 30). Springer Science & Business Media.
- Pereira, M. E. (2009). History of Psychology Timeline. Web.
- Seebohm T.M. (1991) Psychologism Revisited. In: Seebohm T.M., Føllesdal D., Mohanty J.N. (eds) Phenomenology and the Formal Sciences. Contributions to Phenomenology (In Cooperation with the Center for Advanced Research in Phenomenology), vol 8. Springer, Dordrecht
- Sidman, M. (1960). Tactics of scientific research.
- Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher mental processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Vygotsky, L. S. (1987). Thinking and speech. (N. Minick, Trans.). R. Rieber & A. Carton (Eds.), The collected Works
- Wertsch, J. (2011). Freedom and constraint in human action. *Journal of Russian & East European Psychology*, 49, pp.3-29.
- Wilson, A. D., & Golonka, S. (2013). Embodied Cognition is Not What you Think it is. *Frontiers in Psychology*, pp.1-4.
- Zaporozhets, A. V. (1995). Problems in the psychology of activity. *Journal of Russian & European Psychology*, 33, pp.12-17.
- Zinchenko, V. P. (1995). Cultural-historical psychology and the psychological theory of activity: Retrospect and prospect. J. Wertsch, P. del Rio, & A. Alvarez (Eds.), *Sociocultural studies of mind* (pp. 37-55). New York, NY: Cambridge University Press.
- Şıvgın, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, TTK Yay, Ankara 1989.
- Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih 1789-2001*, Der Yayınları, İstanbul, 1994.